

فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان/سال ششم، شماره بیست و دوم، تابستان ۱۳۹۷ / صفحات ۴۷-۶۵

جایگاه توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور

الهام فهام*^۱، مرتضی پرهیزکار^۲

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۲/۱۶

چکیده

پژوهش حاضر از نوع مطالعات توصیفی است که با استفاده از روش تحلیل محتوای آشکار و ضمنی انجام شده است. این پژوهش به دنبال پاسخ به این سوال است که تا چه میزان مفاهیم مربوط به توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های ملی تلفیق شده‌اند. اسناد مورد تحلیل شامل سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، نقشه جامع علمی کشور، سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، سیاست‌های کلی علم و فناوری، سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه، سیاست‌های کلی در بخش تشویق سرمایه‌گذاری، ۱۰ راهکار برای اقدام و عمل در اقتصاد مقاومتی و عناوین برنامه‌های ملی اعلام شده از سوی دبیرخانه ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی می‌باشند. جهت تحلیل اسناد مذکور در خصوص مفاهیم توسعه کارآفرینی، ۱۳ مقوله و ۳۴ زیرمقوله در نظر گرفته شد. نتایج نشان داد که بیشترین انعکاس مقوله‌های کارآفرینی در اسناد مربوط به اقتصاد مقاومتی رویت شده‌اند. همچنین، بر اساس یافته‌ها، در اسناد مورد بررسی، کارآفرینی با یک رویکرد ارزشی در حال بروز است، ضمن این که فرهنگ کارآفرینی جزء مقوله‌هایی است که در اسناد ملی نیاز به توجه بیشتری دارد.

طبقه‌بندی JEL: C00, J68, O20

واژگان کلیدی: کارآفرینی، برنامه ملی، سیاست، برنامه‌ریزی، تحلیل محتوا

۱. پژوهشگر، گروه توسعه مدل‌های کسب‌وکار، پژوهشکده فناوری اطلاعات و ارتباطات جهاد دانشگاهی (نویسنده مسئول)

Email: faham@ut.ac.ir

Email: mparhizkar@ut.ac.ir

۲. عضو هیأت علمی جهاد دانشگاهی

اعمال تحریم‌های یک‌جانبه و غیرقانونی، یکی از ابزارهای نظام سلطه برای وارد آوردن فشار بر ایران بوده است. در مقابل اتخاذ چنین رویکردی بحث اقتصاد مقاومتی مطرح و از آن به عنوان روشی مهم در تغییر مسیر حرکت اقتصادی کشور یاد می‌شود (میرکازهی ریگی، ۱۳۹۴). همچنین، رهبر انقلاب اسلامی با تأکید بر نیاز اساسی کشور به کار و کارآفرینی خاطر نشان می‌کند دو دلیل اساسی یعنی آمادگی کشور برای جهش و فشار اقتصادی دشمنان، ثابت می‌کند که ایران بیش از هر دوره دیگر به کار و کارآفرینی احتیاج دارد (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار با کارآفرینان به نقل از میرکازهی ریگی، ۱۳۹۴). این در حالی است که هم اکنون کشور ما با نرخ بالایی از بیکاری از یک سو و نرخ پایین بهره‌وری نیروی کار از سوی دیگر روبرو است. مطابق با پیش‌بینی‌های انجام شده سازمان برنامه و بودجه، تا سال ۱۳۹۹ لازم است سالانه ۹۵۵ هزار شغل جدید در کشور ایجاد شود که ایجاد چنین حجمی از مشاغل در چنین بازه زمانی کوتاه، تنها از طریق راه‌حلهایی نظیر جذب سرمایه‌گذاری خارجی، ایجاد محدودیت در واردات و یا تأمین مالی بنگاه‌های راکد و نیمه فعال امکان‌پذیر نخواهد بود. با تشویق تأسیس شرکت‌هایی که از طریق ارائه خدمات یا محصولات جدید دارای مطلوبیت عام قادر به رشد سریع باشند، می‌توان مشاغل مورد نیاز را ایجاد کرد. چنین نگاهی کارآفرینی را به عنوان راه حل مناسب برای ایجاد اشتغال و توسعه اقتصادی، جایگزین راه‌حل‌های سنتی می‌نماید؛ به نحوی که امروزه در ادبیات اقتصادی کشورهای توسعه یافته، گذار از اقتصاد مدیریت شده به اقتصاد کارآفرینانه، تبدیل به بحثی تأمل برانگیز شده است و همزمان سیاست‌های سنتی صنعتی شدن در این کشورها جای خود را به سیاست‌های توسعه کارآفرینی داده‌اند (معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۵).

مطالعات و تحقیقات نشان می‌دهد کارآفرینی نقش شایسته‌ای در رشد و توسعه اقتصادی، رقابت، اشتغالزایی پایدار، توسعه عدالت، کاهش فقر، درآمد ملی و حل مشکلات جامعه، دولت و بخش عمومی دارد (دیوسالار و بزرگی، ۱۳۹۱ به نقل از شعبانیان، ۱۳۸۷). در واقع کارآفرینی که به مفهوم کشف و بهره‌برداری از فرصت‌ها به منظور ارزش‌آفرینی در حوزه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه است، پایه و اساس توسعه همه جانبه محسوب می‌شود. در کشور نیز، دستیابی به آرمان‌های چشم‌انداز بیست ساله و همچنین حل مشکلات فعلی جامعه تنها از طریق اجرای راهبرد توسعه کارآفرینی و به تعبیری جایگزینی اقتصاد کارآفرینی به جای اقتصاد نفتی امکان‌پذیر است. بدون توجه به نقش کارآفرینی در توسعه کشور، تحقق هدف‌ها امکان‌پذیر نیست (بهزادپایان نژاد، ۱۳۸۰). اشاره‌ای به وضعیت کارآفرینی و محیط کسب‌وکار در ایران می‌تواند دلیلی بر ضرورت انجام پژوهش‌هایی در زمینه توسعه کارآفرینی باشد. بر اساس گزارش موسسه توسعه جهانی کارآفرینی^۱ که ۱۳۷ کشور جهان بر پایه اکوسیستم کارآفرینی رتبه‌بندی شده‌اند، رتبه ایران، ۷۲ و در میان کشورهای منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، رتبه ۱۱ را به

خود اختصاص داده است. همچنین، بهترین امتیاز ایران مربوط به مهارت‌های استارت‌آپ با امتیاز ۰/۹۹ و از پایین‌ترین امتیازها می‌توان به پذیرش ریسک (۰/۰۱)، درک فرصت (امتیاز ۰/۱۰) و بین‌المللی‌سازی (امتیاز)

(۰/۱۶) اشاره نمود. همچنین، ایران در گزارش شاخص رقابت‌پذیری جهانی^۱ در میان ۱۳۷ کشور، رتبه ۶۹ و از نظر شاخص جهانی نوآوری^۲، از میان ۱۲۷ کشور، رتبه ۷۵ را کسب نموده است. این موقعیت‌ها در حالی است که بر اساس گزارش سرمایه انسانی مجمع جهانی اقتصاد (۲۰۱۶)، ایران از لحاظ تعداد دانش‌آموختگان رشته‌های علوم، فناوری، مهندسی و ریاضی، رتبه پنج جهان را دارا است. همچنین، بر اساس شاخص دیده‌بان جهانی کارآفرینی^۳، درک فرصت‌های کارآفرینانه در ایران، قصد کارآفرینانه و کارآفرینی به عنوان یک گزینه شغلی مناسب، به ترتیب، ۳۴/۴ درصد، ۴۵/۳ درصد، و ۵۲/۴ درصد است که بیانگر تمایل جامعه به ورود به فرایند کارآفرینی و کاهش کارآفرینی اجباری است و از سوی دیگر نرخ کارآفرینی‌های نوپا، نوظهور، جدید و تثبیت شده، نامناسب می‌باشند.

بیان این موضوع نیز ضروری است که بر اساس ارزیابی تشکلهای اقتصادی، در مجموعه مطالعات فصلی پایش محیط کسب‌وکار که از پاییز ۱۳۸۹ توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی جریان دارد، محیط اقتصادی شرایط بدتری نسبت به محیط نهادی دارد. لازم به ذکر است که محیط اقتصادی شامل محیط مالی، محیط اقتصاد کلان، ساختار تولید (صنایع و کشاورزی) و محیط جغرافیایی (زیرساختار و خوشه‌ها) و عوامل محیط نهادی شامل ساختار دولت، محیط سیاسی، محیط حقوقی، محیط فرهنگی، محیط فناوری و نوآوری و محیط آموزشی و علمی می‌شود. تشکلهای اقتصادی سراسر کشور طی بیست دوره پایش محیط کسب‌وکار "محیط مالی نامناسب" را به عنوان مشکل اول محیط کسب‌وکار ارزیابی کرده‌اند. همچنین "محیط اقتصاد کلان بی‌ثبات" به عنوان دومین مانع محیط کسب‌وکار کشور در میانگین کل ارزیابی شده است. "مشکل دریافت تسهیلات از بانک‌ها" و "ضعف بازار سرمایه در تأمین مالی تولید و نرخ بالای تأمین سرمایه از بازار غیررسمی" از زمره مهم‌ترین موانع فعالان کسب‌وکار ارزیابی شده‌اند (دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴).

با وجود وضعیت کارآفرینی و محیط کسب‌وکار در کشور، نباید از نظر دور داشت که توجه سیاست‌گذاران به مقوله کارآفرینی در ایران، عمری کوتاه دارد. بدیهی است در این مدت کوتاه، ابزارها و سیاست‌های توسعه کارآفرینی آن گونه که شایسته است فرصت بلوغ نیافته‌اند و محدود هستند (معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، ۱۳۹۵). اغلب اوقات دولت تنها یک یا دو عنصر از اکوسیستم کارآفرینی را مخاطب قرار می‌دهد و در نتیجه بسیاری از تلاش‌های دولتی با نتیجه مورد انتظار فاصله خواهد داشت.

^۱ Global Competitiveness Index 2017-2018

^۲ Global Innovation Index 2017

^۳ GEM 2016/17

با وجود پیشرفت‌هایی که در سال‌های اخیر ایجاد شده است، برخی از عناصر اکوسیستم کارآفرینی هنوز توسعه نیافته‌اند، پیوندهای حیاتی خاصی فراموش شده‌اند و بعضی عوامل کلیدی هنوز غایب هستند. در صورتی که برای ایجاد و توسعه کارآفرینی، باید بسیاری از عناصر اکوسیستم را به طور همزمان مورد نظر قرار داد (قمبرعلی و همکاران، ۱۳۹۳). از دیدگاه نادگروکویچ^۱ (۲۰۱۴)، اکوسیستم کارآفرینی معرفی‌کننده یک دیدگاه سیستمی در مطالعات کارآفرینی است و در برگیرنده بخش‌ها و بازیگران مختلفی است که با همکاری و تعامل با یکدیگر به خلق محیط پشتیبان کارآفرینی اقدام می‌کنند. این اکوسیستم به عنوان مبنایی برای طراحی سیاست‌های کارآفرینی به ویژه برای کسب‌وکارهای جدید فناوری مدار ظهور یافت. فورفاس^۲ (۲۰۰۹)، بیان کرده است که اکوسیستم کارآفرینی، به عناصر، افراد، سازمان‌ها یا مؤسسات خارج از فرد کارآفرین اشاره دارد که محرک یا مانع تصمیم فرد برای کارآفرین شدن یا احتمال موفقیت او در صورت راه‌اندازی کسب‌وکار کارآفرینانه است.

توسعه کارآفرینی به عنوان یک راهبرد کلان در یک جامعه، مستلزم افزایش و یا بهبود ادراکات، گرایش‌ها و رفتار کارآفرینانه در کلیه سطوح فردی، تیمی، سازمانی، صنعت و غیره به ویژه در سطح ملی است. طی سال‌های اخیر، بسیاری از کشورها، توسعه کارآفرینی و فعالیت‌های کارآفرینانه را در دستور کار خود قرار داده‌اند. اما پاسخ به این سوال که چرا در برخی کشورها، ادراکات، گرایش‌ها و رفتارهای کارآفرینانه بیش از سایرین است، ریشه در عوامل مهم اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه از جمله ارزش‌ها و فرهنگ ملی، سیاست و برنامه‌های دولت، نظام تعلیم و تربیت، نهادهای حقوقی و قانونی، نظام نوآوری، بازارهای مالی و انعطاف‌پذیری بازار کار دارد (فروزان‌مهر، ۱۳۹۰). دولت‌ها می‌توانند با تدوین سیاست‌های مختلف از توسعه کارآفرینی حمایت کنند و بستر مورد نیاز برای موفقیت کارآفرینان را فراهم آورند. به اعتقاد متخصصان کارآفرینی، مسئولان کشور و نظام نقش بسیار مهمی در توسعه کارآفرینی در جامعه دارند (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۸۶).

مطالب مذکور نیاز به طراحی سیاست‌ها و پیاده‌سازی برنامه‌های مناسب و توجه جدی به مقوله توسعه کارآفرینی را بازگو می‌کند. بر این اساس، پژوهش حاضر از طریق تحلیل محتوا به بررسی میزان توجه سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور به توسعه کارآفرینی در جامعه می‌پردازد تا از این طریق بتواند گرایش‌ها و موضوعات کمتر مورد توجه در هر یک از این اسناد را نشان دهد که در طراحی و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های آتی کشور توجه سیاست‌گذاران را به خود جلب نماید.

۱- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی در حوزه تحلیل محتوا صورت گرفته است. در این بخش به پژوهش‌هایی که به تحلیل محتوای کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های کشور و همچنین پژوهش‌هایی که به تحلیل سایر

^۱ Nadgrodkiwicz

^۲ Forfas

متون از جمله کتاب‌های درسی نیز پرداخته‌اند اشاره می‌گردد. از پژوهش‌های مورد بررسی در ساخت زیرمقوله‌ها در بخش روش تحقیق بهره گرفته شده است.

قمبرعلی و همکاران (۱۳۹۵)، در تحقیقی به واکاوی محتوای سیاست‌ها در انطباق با ابعاد اکوسیستم کارآفرینی پرداخته‌اند. نتایج نشان داد سیاست‌های کلان ملی شامل قانون اساسی، سند چشم انداز ۱۴۰۴ و سیاست‌های آن و سیاست‌های برنامه‌های توسعه (اول تا پنجم)، حامی کارآفرینی هستند. از نظر توجه به ابعاد اکوسیستم کارآفرینی، برنامه چهارم در اولویت اول و سپس برنامه‌های دوم، اول، پنجم و سوم قرار داشتند. در نتیجه، روند توجه به کارآفرینی در برنامه‌های توسعه دوم و چهارم کشور روندی تقریباً صعودی داشته است و در دو برنامه سوم و پنجم شیب پایین رونده داشته است که بیانگر کم رنگ‌تر شدن توجه به ابعاد اکوسیستم کارآفرینی در تفکر سیاست‌گذاران است. بر اساس اوزان محاسبه شده، توجه به ابعاد اکوسیستم کارآفرینی یکسان نبوده و بعد حمایتی در مقایسه با دیگر ابعاد اهمیت کمتری داشته است.

گودرزی و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با روش تحلیل محتوای کمی و کیفی و با رویکردی اکتشافی و توصیفی، تمامی اسناد برنامه‌های توسعه کشور پس از انقلاب را در حوزه علم و فناوری مورد بررسی قرار داده‌اند. نتایج این آسیب‌شناسی در سه دسته کلی تحلیل‌های ساختاری، تحلیل‌های کمی و تحلیل‌های کیفی ارائه گشته و در نهایت، پیشنهادهایی برای تدوین هر چه بهتر مفاد برنامه ششم در این حوزه، بیان شده است.

گزارشی تحت عنوان "جایگاه کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی" توسط کمیسیون کارآفرینی و کسب‌وکار مجمع تشخیص مصلحت نظام در سال ۱۳۹۳، منتشر شد که با استفاده از چند رویکرد مختلف، جایگاه کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی مورد تحلیل قرار گرفته است. بر اساس نتایج، برخی از کدهای استخراجی از منظر کارآفرینی در محتوای مورد بررسی بدین شرح بوده است: بسیج تمام منابع برای توسعه کارآفرینی با رویکرد مشارکت جمعی؛ اولویت توسعه کارآفرینی فناورانه و ایجاد و توسعه نظام نوآوری در سطح ملی و منطقه‌ای؛ توانمندسازی منابع انسانی از منظر مهارت‌ها و تخصص‌های کارآفرینی؛ توسعه برنامه‌های کارآفرینی اجتماعی با استفاده از پتانسیل هدفمندسازی یارانه‌ها؛ تدوین راهبردها و برنامه توسعه کارآفرینی دانش بنیان با رویکرد نوآورانه و فناورانه؛ تدوین راهبردها و برنامه توسعه کارآفرینی دانش بنیان با رویکرد نوآورانه و فناورانه؛ تدوین برنامه‌های تأمین مالی کارآفرینانه و مخاطره-پذیر؛ تدوین راهبردهای تجاری‌سازی یافته‌های دانش بنیان و ارتقاء فعالیت‌های کارآفرینانه و نوآورانه در سطح بین‌المللی؛ راهبردهای ثبات محیط کسب‌وکار از منظر نهادی؛ توسعه فرهنگ کارآفرینی مبتنی بر فرهنگ جهادی و ارزش‌های اسلامی و غیره (برادران و کشمیری حق، ۱۳۹۳).

در پژوهش مرادی (۱۳۸۹)، به بررسی جایگاه کارآفرینی در مجموعه قوانین برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور پرداخته شده است. برای این منظور مجموعه قوانین برنامه‌های توسعه اول تا چهارم و نیز لایحه قانون پنجم توسعه کشور مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد جایگاه کارآفرینی در برنامه چهارم قابل توجه‌تر است. در لایحه برنامه پنجم نیز کارآفرینی و به خصوص حمایت از فعالیت

نوآورانه به شکل روشنی بیان شده است. در حالی که برنامه‌های اول تا سوم بیشتر بر توسعه اشتغال و توسعه بخش خصوصی توجه داشته‌اند.

ارباب شیرانی و خاکباز (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای وضعیت فناوری را در برنامه‌های پنج ساله سوم، چهارم و پنجم مورد بحث قرار داده‌اند. جهت تحلیل محتوا، شاخص‌های توسعه فناوری در این پژوهش شامل حمایت از کارآفرینی مبتنی بر فناوری، تلاش در جهت تجاری‌سازی فناوری، حمایت از نهادها و ساختارهای توسعه فناوری، گسترش نقش بخش خصوصی در امر توسعه فناوری، توجه به حقوق مالکیت معنوی، توسعه همکاری‌ها و تقویت تعاملات بین‌المللی در امر فناوری، ارایه مشوق‌های قانونی به شرکت‌های فناوری، تهیه و تدوین نظام ملی نوآوری و فناوری، تعیین متولیان بحث فناوری، توجه به فناوری‌های جدید و پیشرفته، و توجه به نهادهای سرمایه‌گذاری خطرپذیر، در نظر گرفته شد. بر اساس نتایج، در برنامه پنجم توسعه، به شاخص‌های تهیه و تدوین نظام ملی نوآوری و فناوری، متولیان بحث فناوری، فناوری‌های جدید و پیشرفته توجه‌ای نشده بود. همچنین، گسترش نقش بخش خصوصی در امر توسعه فناوری، توسعه همکاری‌های بین‌المللی و ارایه مشوق‌های قانونی به شرکت‌های فناوری، بیشترین میزان توجه را به خود اختصاص داده بودند.

عربویی و همکاران (۱۳۹۴)، ۱۸۹ مقاله در حوزه کارآفرینی و کسب‌وکار را بر اساس موضوعات مطرح در این حوزه‌ها تحلیل محتوا نمودند. همچنین، ویژگی‌ها، نگرش‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه، کارآفرینی سازمانی، موانع و پیش‌برنده‌های توسعه کارآفرینی، جز بالاترین موضوعات مورد توجه پژوهشگران بوده‌اند. فرایند کسب‌وکار، خلاقیت و نوآوری، کارآفرینی زنان، عملکرد کسب‌وکار، راه‌اندازی کسب‌وکار و کارآفرینی اجتماعی و شرکتی، کمترین میزان توجه را در مقالات پژوهشی داشته‌اند. حسینی قصر و همکاران (۱۳۹۳) تحلیلی بر روش‌شناسی و یافته‌های پژوهش‌های انجام شده در زمینه کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینان در ۶۹ مقاله ارایه شده در دو همایش سازمان فنی و حرفه‌ای داشته‌اند. داده‌های حاصل از تحلیل محتوا نشان داد که بیشتر موضوعات به سه موضوع نقش آموزش در کارآفرینی و اشتغال، مفاهیم و ارائه مدل‌های مفهومی و چارچوب و عوامل کارآفرینی به صورت توصیفی و ویژگی‌های شخصیتی و مهارت‌های کارآفرینی اختصاص یافته بود.

شفیعی و موسوی (۱۳۹۲)، در تحقیقی با استفاده از روش تحلیل محتوای مستندات پانزده کنگره برگزار شده همکاری‌های دولت، دانشگاه و صنعت برای توسعه ملی، به شناسایی و تحلیل موانع، فرصت‌ها و راهکارهای توسعه همکاری‌های ارتباط صنعت و دانشگاه پرداخته شده‌اند. این پژوهش منجر به شناسایی، تأیید و اولویت‌بندی ۲۴ مانع، دو فرصت پیش‌رو و ۳۵ راهکار پیشنهادی در این حوزه بوده است.

در پژوهش دیگری که توسط میراضی و همکاران (۱۳۹۵) انجام یافته است، محتوای کتاب‌های کار و فناوری از جهت توجه به مولفه‌های کارآفرینی مورد تحلیل قرار گرفتند. در این کتاب‌ها ویژگی‌های فردی کارآفرینی و ارزش اجتماعی کارآفرینی بیشتر مورد توجه بوده‌اند. احمدی و فضائلی‌فر (۱۳۹۲)، تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش حرفه و فن دوره راهنمایی در سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰ را بر اساس

شاخص‌های کارآفرینی انجام داده‌اند. هفت شاخص اصلی برای کارآفرینی در نظر گرفته شد شامل توفیق طلبی، ریسک‌پذیری، مسئولیت‌پذیری، سخت‌کوشی، تحمل ابهام، خلاقیت و نوآوری، و کنترل درونی. بر اساس نتایج، که در هر سه کتاب آموزش حرفه و فن، بیشترین میزان فراوانی مربوط به شاخص خلاقیت و نوآوری بوده و کمترین میزان فراوانی مربوط به شاخص تحمل ابهام است.

واثقی و همکاران (۱۳۹۰)، در پژوهشی به تحلیل محتوای کتاب درسی کارآفرینی از منظر مؤلفه‌های کارآفرینی پرداخته‌اند. نتیجه کلی حاصل از این پژوهش، بیانگر آن بود که محتوای کتاب به جز موارد معدودی به اکثریت مقولات متغیرهای کارآفرینی بیش از حد انتظار توجه داشته است. با این که محتوای کتاب درسی کارآفرینی از نظر مؤلفه‌های کارآفرینی در حد قابل قبول تدوین شده اما به علت اجرای نامناسب آن در رسیدن به اهدافش با مشکلاتی مواجه است.

۲- روش شناسی پژوهش

این پژوهش از نوع مطالعات توصیفی است که با استفاده از روش تحلیل محتوای کمی آشکار و مضمونی (پنهان) اجرا شده است. پرسش اصلی پژوهش این است: تا چه میزان مفاهیم مربوط به توسعه کارآفرینی در سیاست‌ها و برنامه‌های مورد تحلیل، تلفیق شده‌اند؟ برای پاسخگویی به پرسش مذکور، ساختن مقوله‌ها ضرورت دارد. مطابق با پیشینه پژوهش و تعریف صورت گرفته توسط آیزنبرگ^۱ (۲۰۱۱)، که توسعه کارآفرینی را شامل شش مولفه اصلی بازار، سیاست، سرمایه مالی، فرهنگ، حمایت‌ها، و سرمایه انسانی می‌داند، در این پژوهش، جهت تحلیل توسعه کارآفرینی، ۱۳ مقوله و ۳۴ زیرمقوله در نظر گرفته شد که در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول ۱: مقوله‌ها و زیرمقوله‌های مورد استفاده در تحلیل توسعه کارآفرینی

مقوله	زیرمقوله‌ها
کسب‌وکار	توسعه کسب‌وکار؛ احیاء تولید داخلی؛ خدمات کسب‌وکار؛ محیط کسب‌وکار
شرکت‌های دانش بنیان	خدمات و محصولات دانش بنیان؛ حمایت از شرکت‌های دانش بنیان
مهارت‌های کارآفرینی	تقویت کلیه مهارت‌های کارآفرینی از قبیل کار تیمی، خلاقیت، خودباوری
حقوق مالکیت فکری و معنوی	خدمات ثبت و حفاظت؛ مبادله حقوق مالکیت فکری
فرهنگ کارآفرینی	اخلاق و معنویت در کسب‌وکار؛ تمایل به کارآفرینی
ساختارها و سازمان‌های حمایتی نوآوری	مرکز توسعه کسب‌وکارهای کوچک؛ مراکز شتاب دهنده؛ مراکز رشد؛ پارک‌های علم و فناوری
تجاری‌سازی	توسعه محصول جدید؛ نوآوران و نخبگان
توسعه فناوری	نمونه‌سازی؛ توسعه بازار؛ اختراع و ابتکار
فعالیت‌های کارآفرینی	ایجاد فناوری؛ انتقال فناوری؛ بومی‌سازی فناوری
بخش غیردولتی	کارآفرینی فردی؛ کارآفرینی سازمانی؛ فعالیت‌های کارآفرینانه
آموزش‌های کارآفرینی	کسب‌وکارهای خرد و کوچک؛ صنایع متوسط؛ صنایع بزرگ
حمایت مادی و تأمین مالی	مربی و منتور؛ مشاوره
	وام و تسهیلات؛ سرمایه‌گذاری مخاطره‌پذیر؛ صندوق‌های مالی

^۱ Isenberg

واحد تجزیه و تحلیل، واژه و مضمون (مفهوم) است. محتوای مورد بررسی در این پژوهش نیز، شامل

کلیه ماده‌ها، بندها و تبصره‌های اسناد زیر است:

-سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران

-نقشه جامع علمی کشور

-سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

-سیاست‌های کلی علم و فناوری

-سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه

-سیاست‌های کلی در بخش تشویق سرمایه‌گذاری

- ۱۰ راهکار برای اقدام و عمل در اقتصاد مقاومتی

-عناوین برنامه‌های ملی اعلام شده از سوی دبیرخانه ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی

جهت بررسی پایایی تحلیل محتوا، ضریب پایایی اسکات مورد استفاده قرار گرفت و با کدگذاری مجدد، این ضریب بالای ۰/۶ به دست آمد که نشان از قابل قبول بودن پایایی می‌دهد. تحلیل محتوا نیز به صورت کمی، در قالب فراوانی و درصد فراوانی گزارش شده است. در برخی از بندهای اسناد مورد بررسی، ممکن است که بیش از یک مقوله عنوان شده باشد، بدین سبب، در انتهای جدول‌ها، مجموع فراوانی و درصد فراوانی بدون در نظر گرفتن موارد تکراری ذکر شده است. همچنین، فراوانی و درصد فراوانی در داخل جدول یافته‌ها، مربوط به هر یک از مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها است.

۳- یافته‌ها

۳-۱- تحلیل "سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران":

تحلیل سند چشم‌انداز، حاکی از آن است که مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در ۵ بند از ۸ بند سند گنجانده شده است و مقوله‌های نرم از جمله اخلاق و مهارت‌های کارآفرینی بیشتر مد نظر قرار گرفته‌اند (جدول ۲).

جدول ۲: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
اخلاق در کسب‌وکار (اخلاق اسلامی، وجدان‌کاری)	۵، ۱	۲	۲۵
فناوری	۶، ۲	۲	۲۵
کسب‌وکار (تولید ملی، اشتغال کامل)	۶، ۲	۲	۲۵
مهارت‌های کارآفرینی (روحیه تعاون، مسئولیت‌پذیری، نواندیشی)	۷، ۵	۲	۲۵
مجموع بندهای مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن موارد تکراری)		۵	۶۲/۵

تعداد کل بندها، ۸ بند است

۳-۲- تحلیل "نقشه جامع علمی کشور":

مبانی و ارزش‌های بنیادین نقشه جامع علمی کشور بر اساس جایگاه توسعه کارآفرینی مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌ها بیانگر آن است که مقوله‌های مربوط به توسعه کارآفرینی در پنج ارزش از ۱۰ ارزش ذکر شده در سند، تلفیق شده‌اند (جدول ۳).

جدول ۳: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در میانی و ارزش‌های بنیادین نقشه جامع علمی کشور

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
مهارت‌های کارآفرینی	۱۰.۳	۲	۲۰
اخلاق و معنویت در کسب‌وکار	۱۰.۶	۲	۲۰
نوآوری	۳	۱	۱۰
آموزش کارآفرینی	۳	۱	۱۰
فعالیت‌های کارآفرینانه	۷	۱	۱۰
توسعه فناوری	۹	۱	۱۰
مجموع ارزش‌های بنیادین مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن موارد تکراری)	۵	۵	۵۰

تعداد کل ارزش‌های بنیادین، ۱۰ ارزش است

تحلیل راهبردهای ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور بر اساس جایگاه توسعه کارآفرینی، بیانگر آن است که مقوله نوآوری و آموزش کارآفرینی بیشترین توجه را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین، در مجموع ۱۸ راهبرد از ۷۳ راهبرد ذکر شده در این سند، به موضوعات توسعه کارآفرینی مرتبط بوده‌اند (جدول ۴).

جدول ۴: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در راهبردهای ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	راهبردهای ملی	فراوانی	درصد فراوانی
نوآوری	۱-۶؛ ۸-۱۱؛ ۱۳-۱۶؛ ۱۸-۲۰	۵	۶/۸۵
آموزش کارآفرینی	۱-۹؛ ۱۱-۱۳؛ ۱۶-۱۸	۴	۵/۴۸
مهارت‌های کارآفرینی	۱-۸؛ ۱۱-۱۳؛ ۱۶-۱۸	۳	۴/۱۱
توسعه فناوری (بومی‌سازی فناوری، انتقال فناوری، ایجاد فناوری)	۳-۳؛ ۴-۴؛ ۱۱-۱۱؛ ۱۲-۱۲	۲	۲/۷۴
اخلاق و معنویت در کسب‌وکار	۲-۶؛ ۱۲-۱۲	۲	۲/۷۴
حقوق مالکیت فکری	۴-۴	۱	۱/۳۷
تأمین مالی	۷-۷	۱	۱/۳۷
توسعه کارآفرینی	۲-۲	۱	۱/۳۷
شرکت‌ها و محصولات دانش‌بنیان	۱-۱	۱	۱/۳۷
تجاری‌سازی (تحقیقات بازار)	۶-۶	۱	۱/۳۷
فرهنگ کارآفرینی	۱-۱	۱	۱/۳۷
مجموع راهبردهای ملی مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن موارد تکراری)	۱۸	۱۸	۲۴/۶۶

تعداد کل راهبردهای ملی، ۷۳ راهبرد است

بر اساس تحلیل اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور بر اساس جایگاه توسعه کارآفرینی، به مقوله‌های بخش غیردولتی و نوآوری بیشترین توجه شده است. سایر مقوله‌های پرداخته

شده در این اقدامات به شرح جدول (۵) است. در مجموع ۶۱ اقدام از ۲۲۴ اقدام (حدود ۲۷/۲۳ درصد) ذکر شده در این سند، به موضوعات توسعه کارآفرینی مرتبط بوده‌اند.

جدول ۵: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در اقدامات ملی برای توسعه علم و فناوری در کشور

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	راهبردهای کلان و اقدامات ملی مربوطه	فراوانی	درصد فراوانی
بخش غیردولتی	۱-۳؛ ۱-۱؛ ۱۵-۱؛ ۲۰-۱؛ ۲۰-۳؛ ۲۳-۳؛ ۳۳-۳؛ ۱۲-۳؛ ۱۰-۴؛ ۷-۶؛ ۱۷-۶؛ ۲۳-۶؛ ۲۷-۶؛ ۱۲-۲	۱۳	۵/۸۰
نوآوری	۱-۱۱؛ ۱۵-۱؛ ۱۷-۱؛ ۳-۲؛ ۵-۲؛ ۳-۳؛ ۴۰-۶؛ ۸-۸؛ ۱۵-۱۳؛ ۱۰-۱۵	۱۰	۴/۴۶
حقوق مالکیت فکری	۱-۵؛ ۱-۶؛ ۷-۱؛ ۸-۱؛ ۹-۱؛ ۳-۴؛ ۲۵-۹؛ ۲۷-۱۰	۸	۳/۵۷
شرکت‌ها و محصولات دانش‌بنیان	۱-۱۰؛ ۱۸-۱؛ ۱-۳؛ ۲-۳؛ ۷-۳؛ ۱۰-۳؛ ۱۱-۳؛ ۱۲-۶	۸	۳/۵۷
تجاری‌سازی (تحقیقات بازار)	۳-۴؛ ۳-۳؛ ۸-۳؛ ۱۰-۳؛ ۴-۱۱؛ ۸-۱۲؛ ۱-۱۳	۷	۳/۱۲
حمایت مادی و تأمین مالی	۱-۱۴؛ ۱۵-۱؛ ۱۷-۱؛ ۱۹-۱؛ ۴-۳؛ ۶-۱۲	۶	۲/۶۸
توسعه فناوری (بومی‌سازی، انتقال و ایجاد فناوری)	۱-۱۷؛ ۳-۱۴؛ ۵-۷؛ ۶-۷؛ ۶-۹؛ ۱۸-۹	۶	۲/۶۸
آموزش کارآفرینی	۲-۴؛ ۳-۳؛ ۳-۶؛ ۳۸-۶؛ ۱-۸	۵	۲/۲۳
ساختارهای حمایتی و پشتیبان (مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، قطب علمی، مراکز نخبه پروری)	۳-۱۲؛ ۳-۳؛ ۹-۳؛ ۱۳-۳؛ ۱۸-۱۰؛ ۱۲-۶	۵	۲/۲۳
مهارت کارآفرینی	۳-۳۵؛ ۶-۶؛ ۳۶-۶؛ ۳۷-۶؛ ۱۰-۷	۴	۱/۷۸
اخلاق در کسب‌وکار	۲-۷؛ ۱۱-۱۱؛ ۶-۱۲؛ ۵-۱۲	۳	۱/۳۴
فرهنگ کارآفرینی	۶-۸	۱	۰/۴۵
مجموع اقدامات ملی مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن موارد تکراری)		۶۲	۲۷/۶۸

تعداد کل اقدامات ملی، ۲۲۴ اقدام است.

۳-۳- تحلیل "سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی":

تحلیل سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی، حاکی از آن است که مقوله‌های تأمین مالی، آموزش کارآفرینی، و احیاء تولید داخلی بالاترین میزان فراوانی را در میان سیاست‌ها داشته‌اند. در مجموع ۱۳ بند از ۲۴ بند این سند به مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی اختصاص یافته است (جدول ۶).

جدول ۶: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
تأمین مالی	۱ و ۹	۲	۸/۳۳
آموزش کارآفرینی (توانمندسازی نیروی کار)	۳ و ۵	۲	۸/۳۳
احیاء تولید داخلی	۴ و ۶	۲	۸/۳۳
توسعه کارآفرینی	۱	۱	۴/۱۷
شرکت‌ها و محصولات دانش‌بنیان	۲	۱	۴/۱۷

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
نوآوری	۲	۱	۴/۱۷
مهارت کارآفرینی (خلاقیت)	۵	۱	۴/۱۷
تجاری‌سازی	۱۰	۱	۴/۱۷
انتقال فناوری	۱۱	۱	۴/۱۷
بخش غیردولتی	۱۳	۱	۴/۱۷
توسعه فعالیت‌های کارآفرینی فناورانه	۱۵	۱	۴/۱۷
محیط کسب‌وکار	۱۹	۱	۴/۱۷
فرهنگ کارآفرینی	۲۰	۱	۴/۱۷
مجموع بندهای مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن موارد تکراری)			۵۴/۱۷
تعداد کل بندها، ۲۴ بند است			۱۳

۳-۴- تحلیل "سیاست‌های کلی علم و فناوری":

تحلیل بندهای سیاست‌های کلی علم و فناوری در خصوص جایگاه توسعه کارآفرینی، بیانگر آن است که ۱۲ بند از ۳۴ بند این سند (حدود ۳۵/۳ درصد از بندها) به این موضوع اختصاص یافته است. به طوری که بالاترین فراوانی به مقوله‌های توسعه و انتقال فناوری و نوآوری اختصاص دارد. توسعه شهرک و پارک علم و فناوری، مهارت‌های کارآفرینی، شرکت‌های دانش بنیان، حمایت مادی، حمایت از مالکیت فکری و معنوی و مشارکت بخش غیردولتی از مقوله‌های دیگری بودند که در بندهای این سند با یک بار تکرار مضمونی و یا آشکار مورد اشاره قرار گرفته‌اند (جدول ۷).

جدول ۷: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در سیاست‌های کلی علم و فناوری

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	مواد و بندها	فراوانی	درصد فراوانی
توسعه فناوری (ایجاد فناوری، انتقال فناوری، بومی‌سازی فناوری)	۱-۵؛ ۸-۵؛ ۱-۶؛ ۲-۶	۴	۱۱/۷۶
نوآوری	۱-۱؛ ۴-۶؛ ۸-۵	۳	۸/۸۲
شرکت‌های دانش بنیان	۱-۶؛ ۴-۳	۲	۵/۸۸
حمایت مادی	۲-۵؛ ۴-۶	۲	۵/۸۸
حمایت از مالکیت فکری و معنوی	۶-۵؛ ۵-۲	۲	۵/۸۸
مهارت‌های کارآفرینی	۴-۲	۱	۲/۹۴
توسعه شهرک و پارک علم و فناوری	۲-۵	۱	۲/۹۴
مشارکت بخش غیردولتی	۵-۷	۱	۲/۹۴
مجموع بندهای مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن بندهای تکراری)			۲۵/۲۹
تعداد کل بندهای ابلاغ، ۳۴ بند است			۱۲

۳-۵- تحلیل "سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه":

بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته از سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه در خصوص جایگاه توسعه کارآفرینی در این سیاست‌ها، بیشترین فراوانی مربوط به مقوله‌های حمایت مادی و تأمین مالی و محیط کسب‌وکار اختصاص دارد. در مجموع ۲۳ بند از ۸۰ بند این سند (در حدود ۲۸/۷۵ درصد از کل بندها) به کارآفرینی اشاره دارد (جدول ۸).

جدول ۸: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در سیاست‌های کلی برنامه

ششم توسعه			
مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
حمایت مادی و تأمین مالی	۵، ۶، ۱۰، ۴۳، ۷۱، ۸۰	۶	۷/۵۰
محیط کسب‌وکار	۲، ۵، ۳۹، ۵۸	۴	۵
بخش غیردولتی	۳، ۱۰، ۱۲	۳	۳/۷۵
شرکت‌ها و خدمات دانش بنیان	۱۷، ۲۷، ۷۹	۳	۳/۷۵
فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زا	۲۰، ۵۰، ۵۱	۳	۳/۷۵
نوآوری	۷۱، ۷۷، ۸۰	۳	۳/۷۵
فعالیت‌های کوچک و متوسط	۶، ۱۰	۲	۲/۵۰
ایجاد و انتقال فناوری	۱۷، ۲۸	۲	۲/۵۰
حقوق مالکیت فکری	۶۶، ۶۷	۲	۲/۵۰
تجاری‌سازی و توسعه بازار	۶۰، ۸۰	۲	۲/۵۰
آموزش کارآفرینی	۷۶	۱	۱/۲۵
مجموع بندهای مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن بندهای تکراری)		۲۳	۲۸/۷۵

تعداد کل سیاست‌ها، ۸۰ بند است

۳-۶- تحلیل "سیاست‌های کلی در بخش تشویق سرمایه‌گذاری"

بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته از سیاست‌های کلی نظام در بخش تشویق سرمایه‌گذاری، موضوعات مرتبط با توسعه کارآفرینی در این سند، در ۱۰ بند لحاظ شده است. نتایج نشان می‌دهد که بالاترین میزان تأکید بر مباحث توسعه سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی، سرمایه‌گذاری خارجی و حمایت از سرمایه‌گذاری بوده است (جدول ۹).

جدول ۹: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با کارآفرینی در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	بندها	فراوانی	درصد فراوانی
حقوق مالکیت معنوی	۱	۱	۹/۰۹
نوآوری و خلاقیت	۵	۱	۹/۰۹
بخش غیردولتی	۲، ۱۱	۲	۱۸/۱۸
تأمین مالی (توسعه و حمایت از سرمایه‌گذاری)	۲؛ ۷؛ ۸؛ ۹	۴	۳۶/۳۶
کسب‌وکار (حمایت از تولید، تقویت زیرساخت، مالیات)	۳؛ ۶؛ ۱۰	۳	۲۷/۲۷
فعالیت‌های کارآفرینی (حمایت از کارآفرینی، توسعه اشتغال)	۵؛ ۸	۲	۱۸/۱۸
تجاری‌سازی (توسعه بازار، دانش فنی)	۸	۱	۹/۰۹
مجموع بندهای مرتبط با کارآفرینی (بدون در نظر گرفتن بندهای تکراری)		۱۰	۹۰/۹

تعداد کل بندهای ابلاغ، ۱۱ بند است

۷-۳- تحلیل "۱۰ راهکار برای اقدام و عمل در اقتصاد مقاومتی":

بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته در بیانات رهبری در خصوص ۱۰ راهکار برای اقدام و عمل در اقتصاد مقاومتی، می‌توان ذکر نمود که میزان تلفیق موضوعات در حوزه توسعه کارآفرینی، به صورت جدول (۱۰) است. یافته‌ها بیانگر آن است که احیاء تولید داخلی، ۲۰ درصد و شرکت‌های دانش‌بنیان، انتقال فناوری، محیط کسب‌وکار، و صنایع کوچک و متوسط، هر یک ۱۰ درصد از مجموع راهکارها را به خود اختصاص داده‌اند. بدین صورت، ۶۰ درصد از راهکارهای ارایه شده به مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی پرداخته است.

جدول ۱۰: توزیع فراوانی تلفیق مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در "۱۰ راهکار برای اقدام و عمل در اقتصاد مقاومتی"

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	راهکار	فراوانی	درصد فراوانی
احیاء تولید داخلی	سوم و چهارم	۲	۲۰
شرکت‌های دانش بنیان	پنجم	۱	۱۰
انتقال فناوری	هفتم	۱	۱۰
محیط کسب‌وکار	هشتم	۱	۱۰
صنایع کوچک و متوسط	دهم	۱	۱۰
مجموع راهکارهای مرتبط با کارآفرینی		۶	۶۰

۸-۳- تحلیل عناوین "برنامه‌های ملی اعلام شده از سوی دبیرخانه ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی":

از سوی دبیرخانه ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی، ۱۱ برنامه ملی در تحقق اقتصاد مقاومتی اعلام شده است که می‌توان بیان داشت هفت برنامه ملی به مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی مرتبط هستند (۶۳/۶۴ درصد) که عناوین برنامه‌ها و مقوله‌های مرتبط به شرح جدول (۱۱)، می‌باشند.

جدول ۱۱: مقوله‌های مرتبط با توسعه کارآفرینی در عناوین برنامه‌های ملی اعلام شده از سوی دبیرخانه ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی

مقوله‌ها و زیرمقوله‌ها	عناوین برنامه
احیاء تولید داخلی	برنامه ملی ارتقاء توان تولید ملی
شرکت‌های دانش بنیان	برنامه ملی توسعه اقتصاد دانش بنیان
محیط کسب‌وکار	برنامه ملی شفاف‌سازی و سالم‌سازی اقتصاد
توسعه فعالیت‌های کارآفرینی	برنامه ملی هدفمندی یارانه‌ها
تجاری‌سازی	برنامه ملی توسعه ظرفیت تولید نفت و گاز و تکمیل زنجیره پایین دستی و توسعه بازار
فرهنگ کارآفرینی	برنامه ملی گفتمان‌سازی و فرهنگ‌سازی اقتصادمقاومتی
بخش‌های غیردولتی	برنامه ملی مردمی کردن اقتصادی

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

هدف از تحقیق حاضر، همانا تحلیل محتوای سیاست‌ها و برنامه‌های ملی کشور به منظور تعیین جایگاه مفهوم توسعه کارآفرینی در آن‌ها بوده است تا از این طریق بتواند موضوعات کمتر مورد توجه در هر یک از این اسناد را مشخص و توجه سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان را به آن موضوعات جهت طراحی و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های آتی کشور جلب نماید. تحلیل محتوای اسناد مورد بررسی در این تحقیق حاکی از نتایج زیر است.

در بخش‌های مورد تحلیل از نقشه جامع علمی کشور، مقوله‌های بخش غیردولتی، نوآوری، شرکت‌ها و محصولات دانش بنیان، حقوق مالکیت فکری، تجاری‌سازی، توسعه فناوری، تأمین مالی، ساختارهای حمایتی و پشتیبان، آموزش کارآفرینی، مهارت‌های کارآفرینی، اخلاق و معنویت در کسب‌وکار بیشترین میزان توجه را به خود اختصاص داده‌اند. تحلیل سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نیز بیانگر آن است که در محتوای این سند مقوله‌های تأمین مالی، آموزش کارآفرینی و احیاء تولید داخلی بیشتر مورد توجه قرار گرفته‌اند. در بررسی سیاست‌های کلی علم و فناوری مشخص گردید که این سیاست‌ها بیشتر بر محور توسعه فناوری، نوآوری، شرکت‌های دانش بنیان، حمایت مادی و حمایت از مالکیت فکری و معنوی تدوین شده‌اند.

مقوله‌های حمایت مادی و تأمین مالی، محیط کسب‌وکار، بخش غیردولتی، شرکت‌ها و خدمات دانش بنیان، فعالیت‌های کارآفرینی و اشتغال‌زا و مقوله نوآوری، در سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند و کمترین فراوانی به مقوله آموزش کارآفرینی مربوط می‌شود. در این سند، مقوله فرهنگ کارآفرینی مغفول مانده است.

از ده راهکار اقتصاد مقاومتی، دو راهکار به احیاء تولید داخلی اختصاص یافته است. همچنین در برنامه‌های ملی ستاد راهبری و اقتصاد مقاومتی، برای هر یک از مقوله‌های احیاء تولید داخلی، شرکت‌های دانش بنیان، محیط کسب‌وکار، توسعه فعالیت‌های کارآفرینی، تجاری‌سازی، فرهنگ کارآفرینی و مشارکت بخش‌های غیردولتی برنامه‌ای تدوین شده است.

با توجه به ماهیت اکوسیستمی بودن کارآفرینی، هم‌افزایی عناصر این اکوسیستم، در گرو مجاورت عناصر است تا توانایی رشد همزمان و تقویت متقابل را داشته باشند. بنابراین، دولت نیز در زمان سیاست‌گذاری باید به تمامی عناصری که به رشد و توسعه کارآفرینی کمک می‌نمایند و پیش‌نیازهایی برای یکدیگر به شمار می‌آیند توجه نماید. بر این اساس، تدوین سیاست‌ها در خصوص مقوله‌های مورد بررسی در این پژوهش، باید در راستا و مکمل یکدیگر بوده و رویکرد جزیره‌ای نداشته باشند. در این زمینه

می‌توان به بعد فرهنگ کارآفرینی اشاره نمود. یکی از شاخص‌های مهم در تحقق اقتصاد مقاومتی، توسعه فرهنگ کارآفرینی است به طوری که در نقشه توسعه کارآفرینی کشور نیز اولین راهبرد کلان، توسعه و ترویج فرهنگ اندیشیدن، ارزش‌آفرینی و کارآفرینی عنوان شده است. ولی در اسناد مورد بررسی، فرهنگ کارآفرینی جزء مقوله‌هایی است که کمتر مورد توجه قرار گرفته است و نیازمند جایگاه پررنگ‌تر در اسناد ملی جهت اجرایی شدن است، به ویژه انتظار می‌رود که تمایل به کارآفرینی که با توجه به

شاخص‌های جهانی در ایران رو به افزایش است با سیاست‌ها و برنامه‌های ملی در سطوح فردی و سازمانی افزایش یابد.

در باب ضرورت توجه به فرهنگ کارآفرینی، می‌توان به نتایج تحلیل محتوای سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ اشاره نمود. بر اساس نتایج، در این سند به مهارت‌های نرم از جمله اخلاق، مسئولیت‌پذیری، وجدان‌کاری، نواندیشی، روحیه تعاون توجه ویژه‌ای شده است که این امر حاکی از آن است که تحقق این چشم‌انداز در گرو ارتقاء فرهنگ کارآفرینی در جامعه است. از آنجایی که فرهنگ‌سازی، امری تدریجی است، بنابراین کلیه کنشگران در این زمینه باید برنامه‌ریزی‌های بلندمدت و هدفمندی جهت فرهنگ‌سازی در زمینه کارآفرینی داشته باشند. نکته حایز اهمیت آن است که توجه به مقوله‌های توسعه مهارت‌های کارآفرینی، نوآوری، توسعه فناوری و ساختارها و سازمان‌های حمایتی در اسناد مورد بررسی نشان می‌دهد که در این اسناد فقط به جنبه اشتغال‌زایی کارآفرینی توجه نشده است و کارآفرینی با یک رویکرد ارزشی در حال بروز است، رویکردی که ارزش‌آفرینی هم در بعد اقتصادی و هم در ابعاد اجتماعی و فرهنگی آن مد نظر است.

نباید از نظر دور داشت که با توجه به گزارش‌های جهانی که در بخش مقدمه به آن‌ها اشاره گردید، مهارت‌های کارآفرینی در کشور بالاست ولی نرخ کارآفرینی و تثبیت آن، نامناسب است. این امر نشان می‌دهد که تاکید سیاست‌ها بر موضوع آموزش کارآفرینی بوده که چنین نتیجه‌ای حاصل شده است. نتایج تحلیل محتوا نیز تاییدی بر این موضوع است. ولی با توجه به نرخ نامناسب کارآفرینی و با توجه به نتایج تحلیل محتوا، پیشنهاد می‌شود عوامل تاثیرگذار بر زایش و پایداری کسب و کارها مورد بررسی قرار گیرد و در سیاست‌های ملی کشور انعکاس یابد و با برنامه‌های عملیاتی محقق شود. از مصادیق این امر می‌توان به حقوق مالکیت فکری اشاره نمود که بر اساس نتایج این تحقیق، در سیاست‌های مورد بررسی و مرتبط با موضوع مورد اشاره قرار گرفته است ولی رتبه ایران در این زیرموضوع بر اساس گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ۱۰۷ است که بیانگر نیاز به تدوین سیاست‌های عملیاتی جهت رفع موانع تحقق آن است.

از دیگر نتایج تحلیل، می‌توان به موضوع تأمین مالی کارآفرینان اشاره نمود که در اسناد مورد بررسی جزء مقوله‌های برجسته به شمار می‌آید. اما باید خاطر نشان کرد که ایران در مولفه توسعه بازار مالی در گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۸-۲۰۱۷، رتبه ۱۲۸ را در میان ۱۳۷ کشور به خود اختصاص داده و مهمترین مساله در انجام کسب و کار در ایران، بر اساس این گزارش، دسترسی به سرمایه ذکر شده است. همچنین، گزارشات بیست دوره ارزیابی تشکلهای اقتصادی هم، محیط مالی نامناسب و ضعف بازار سرمایه را از عمده مسایل کسب‌وکارها معرفی نموده است. این امر نشان می‌دهد که نیاز است در سیاست‌گذاری‌های مربوط به تأمین مالی، تغییرات ساختار مشاغل و نوع کارآفرینی‌ها مد نظر قرار گیرد. به طوری که در حال حاضر با توجه به ظهور و رشد کارآفرینی‌های نوین (استارت‌آپ‌ها) در کشور، قوانین و ساختار تأمین مالی خاصی برای آن‌ها تدوین نشده است. همچنین می‌توان پیشنهاد نمود که به موضوعات سرمایه‌گذاری خطرپذیر و تأمین مالی جمعی در تدوین سیاست‌های آینده توجه بیشتری گردد. زیرا زیرموضوع دسترسی به سرمایه خطرپذیر در این گزارش نسبت به گزارش رقابت‌پذیری جهانی ۲۰۱۷-

۲۰۱۶، معادل ۲۷ پله ارتقاء داشته است. این امر نشان‌دهنده فعال شدن اکوسیستم استارت‌آپی در کشور و حاکی از نیاز به سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری در خصوص مسایل استارت‌آپی و سرمایه‌گذاری خطرپذیر است که در اسناد مورد بررسی جایگاهی نداشته‌اند.

فهرست منابع

- احمدی، غلامعلی و زینب فضائلی‌فر. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای کتاب‌های آموزش حرفه و فن دوره راهنمایی بر اساس شاخص کارآفرینی. توسعه کارآفرینی، ۶ (۱): ۱۸۳-۱۶۵.
- ارباب شیرانی، بهروز و حسن خاکباز. (۱۳۸۹). بررسی جایگاه فناوری در برنامه‌های توسعه‌ای کشور. رشد فناوری، ۲۳: ۳۴-۳۸.
- برادران، محمد صادق و محمد امین کشمیری حق. (۱۳۹۳). جایگاه کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی. کمیسیون کارآفرینی و کسب‌وکار. کمیسیون کارآفرینی و کسب‌وکار، مجمع تشخیص مصلحت نظام. در دسترس در: <http://www.karafarini.ir/Userfiles/files/Report/.pdf>
- بهزادیان نژاد، قربان. (۱۳۸۰). ضرورت توجه به کارآفرینی و فناوری‌های پیشرفته. مجموعه مقالات کارآفرینی و فناوری پیشرفته. انتشارات دانشگاه تهران.
- حسینی قصر، صغری، حسن رضا زین‌آبادی و مرتضی علیزاده. (۱۳۹۳). تحلیلی بر روش‌شناسی و یافته‌های پژوهش‌های انجام شده در زمینه کارآفرینی و ویژگی‌های کارآفرینان. پژوهش‌های مدیریت در ایران، ۱۸ (۴): ۴۳-۶۳.
- دانایی‌فرد، حسن، مهشید فروهی و علی صالحی. (۱۳۸۶). ارتقا کارآفرینی در ایران: تحلیلی بر نقش دولت. پژوهشنامه بازرگانی، ۴۲: ۲۵-۳۸.
- دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۴). پایش محیط کسب‌وکار ایران در تابستان ۱۳۹۴ (ارزیابی ۱۷۴ شکل اقتصادی سراسر کشور از مؤلفه‌های ملی محیط کسب‌وکار در ایران). معاونت پژوهش‌های اقتصادی، شماره مسلسل: ۲۰۱۴۶۵۰، تاریخ انتشار: بهمن‌ماه ۱۳۹۴.
- دیوسالار، سمانه و فرشاد بزرگی. (۱۳۹۱). بررسی نقش کارآفرینی در رشد اقتصادی و توسعه پایدار. کنفرانس ملی کارآفرینی و مدیریت کسب‌وکارهای دانش بنیان، دانشگاه مازندران.
- شفیعی، مسعود و سید عبدالرضا موسوی. (۱۳۹۲). تحلیل محتوای موانع، فرصت‌ها و راهکارهای توسعه ارتباط صنعت و دانشگاه در پانزده کنگره سه جانبه. دو فصلنامه نوآوری و ارزش‌آفرینی، ۳ (بهار و تابستان): ۵-۲۰.

عربیون، ابوالقاسم، غلامحسین عبدالله‌زاده و محمد شریف شریف‌زاده. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای پژوهش‌های کارآفرینی در ایران. فصلنامه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، ۷ (۲): ۷۹-۱۰۳.

فروزان‌مهر، محمد حسین (۱۳۹۰). سازمان نظام کارآفرینی در کشور تشکیل می‌شود. پایگاه خبری تحلیلی کارگر نیوز. تاریخ انتشار ۰۱ اسفند ۱۳۹۰.

قمبرعلی، رضوان، حسین آگهی، امیرحسین علی‌بیگی و کیومرث زرافشانی. (۱۳۹۵). واکاوی محتوای سیاست‌ها در تطابق با ابعاد اکوسیستم کارآفرینی. توسعه کارآفرینی، ۹ (۱): ۳۹-۵۸.

قمبرعلی، رضوان، حسین آگهی، کیومرث زرافشانی و امیرحسین علی‌بیگی (۱۳۹۳). راهبرد اکوسیستم کارآفرینی: پارادیم جدید توسعه کارآفرینی. نشریه کارآفرینی در کشاورزی، ۱ (۳): ۲۱-۳۸.

گودرزی، مهدی، حسین رضا علیزاده، جلیل غریبی و مصطفی محسنی کیاسری (۱۳۹۳). آسیب‌شناسی سیاست‌های علم و فناوری در ایران: تحلیلی بر برنامه‌های پنج‌ساله توسعه. مدیریت توسعه فناوری، ۲ (۲): ۱۳۷-۱۶۱.

مرادی، مرتضی. (۱۳۸۹). بررسی جایگاه کارآفرینی در مجموعه قوانین برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور. اولین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و نوآوری، شیراز.

معاونت توسعه کارآفرینی و اشتغال. (۱۳۹۵). پایش و بهبود نظام کارآفرینی ایران (گزارش اول: شناخت وضع موجود مبتنی بر شاخص‌های GEI). وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی.

میرازی، فرهاد، فرزاد میرازی و مژگان خرازی. (۱۳۹۴). ارزیابی محتوای کتاب‌های کار و فناوری بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های کارآفرینی. کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین در علوم انسانی، کوالالمپور، مالزی.

میرکازهی ریگی، فیصل. (۱۳۹۴). نقش کارآفرینی در تحقق اقتصاد مقاومتی در کشور. اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی، انجمن مدیریت ایران واحد خراسان، مشهد.

واثقی، بهنام، حسین عبدی‌زاده و مهوش قلوژی. (۱۳۹۰). تحلیل محتوای کتاب درسی کارآفرینی و نظر معلمان استان اردبیل از منظر مؤلفه‌های کارآفرینی. اولین همایش ملی آموزش در ایران ۱۴۰۴، تهران، پژوهشکده سیاستگذاری علم، فناوری و صنعت.

- Forfas, F. (2009). **Entrepreneurial Ecosystem: South West Ireland, rethinking entrepreneurship.** *Baseline Data and Analysis.* South West Ireland. Dublin. 26. Available at: www.forfas.ie.
- Isenberg, D. (2011). **The entrepreneurship ecosystem strategy as a new paradigm for economic policy: principles for cultivating entrepreneurship.** *Presentation at the Institute of International and European Affairs,* May 11, 2011, Dublin Ireland.
- Nadgrodkiewicz, A. (2014). **Building Entrepreneurship Ecosystems.** In: *Creating the Environment for Entrepreneurial Success,* pp. 18-21. Center for International Private Enterprise. Available at: www.cipe.org.
- The Global Competitiveness Report. (2016-2017). Available at: www.weforum.org/
- The Global Competitiveness Report. (2017-2018). Available at: <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>
- The Global Innovation Index. (2017). Available at: www.globalinnovationindex.org
- The Human Capital Report. (2016). Available at: www3.weforum.org

